

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М.П. ДРАГОМАНОВА**

Кириченко Вікторія Георгіївна

УДК 94 (477) “1881 / 1962”

**ДЕРЖАВНИЦЬКА, ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНА ТА КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЯ ДІЯЛЬНІСТЬ
В.ЗІНЬКІВСЬКОГО (1881-1962 рр.)**

07.00.01 – історія України

**АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук**

Київ – 2006

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі історії та історіософії Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник

доктор історичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України

Дробот Іван Іванович,

Національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова, Інститут історії
та філософії педагогічної освіти, директор.

Офіційні опоненти:

доктор історичних наук, професор

Андрусишин Богдан Іванович,

Національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова, декан соціально-гуманітарного
факультету;

кандидат історичних наук, доцент

Яблонський Василь Миколайович,

Секретаріат Президента України,
заступник керівника Головної аналітичної служби.

Провідна установа

Київський національний університет імені
Тараса Шевченка, історичний факультет,
Кабінет Міністрів України, м. Київ.

Захист відбудеться “ 9 ” березня 2006 р. о 15. 30 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.053.02 у Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий “ 1 ” лютого _____ 2006 р.

Вчений секретар

спеціалізованої вченої ради

Стоян Т.А.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДИСЕРТАЦІЇ

Вступ. Актуальність дослідження. В умовах докорінних змін у розвитку суспільного буття у його багатовимірному комунікаційному просторі та в історичній науці стають важливими дослідження щодо місця і ролі видатних представників української культури кінця XIX – першої половини XX ст. Десятки літ замовчування їх місця та ролі було визначено невідповідністю з ідеологіями самодержавної влади та радянського режиму.

Значний інтерес у відтворенні історії українського національного руху кінця XIX – середини XX ст. становить доробок В.Зіньківського (1881-1962 рр.) – представника київської академічної думки, філософа, педагога та психолога, церковного, державного діяча, активного учасника національно-визвольного руху України початку XX ст., автора багатьох праць з питань філософії, історії, педагогіки, психології та культури. Яскравий представник своєї епохи, він мав значний вплив на формування світогляду української інтелігенції, політики уряду України в період Гетьманату П.Скоропадського у вирішенні державних питань національно-релігійного життя. Його федералістичне бачення українського державотворення та ставлення до ідеалу державної самостійності України, ще дотепер зумовлюють поляризацію думок щодо місця та ролі В.Зіньківського у визвольних змаганнях України першої половини XX ст. Відтак, дослідження ідеалу національних політичних прагнень В.Зіньківського у їх логічному завершенні потребує висвітлення недостатньо вивчених особливостей його державницької, громадсько-політичної та культурно-освітньої діяльності на теренах України та в еміграції.

Суттєвим є запровадження до наукового обігу нових джерел як необхідної умови об'єктивного висвітлення біографії діяча, вивчення та популяризація його праць. Досліджувана проблема має важливе значення не лише для всебічної оцінки діяльності В.Зіньківського, але й для відтворення динаміки історичного процесу в Україні в першій половині XX ст.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження “Державницька, громадсько-політична та культурно-освітня діяльність В.Зіньківського (1881-1962 рр.)” входить до плану науково-дослідних робіт кафедри історії та історіософії Інституту історії та філософії педагогічної освіти Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова. Тема дисертаційного дослідження затверджена Вченою радою Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова 28 лютого 2002 р., протокол № 7.

Об'єктом дослідження є громадсько-політичне, культурно-освітнє та духовне життя в Україні в кінці XIX – першій половині XX ст., розвиток

філософської та науково-педагогічної думки в середовищі української інтелігенції через призму наукової біографії Василя Зіньківського.

Предметом вивчення стала державницька, громадсько-політична, культурно-освітня та наукова діяльність, а також літературно-публіцистична спадщина Василя Зіньківського та його внесок у суспільно-культурне життя України в контексті національної історії кінця XIX – першої половини XX ст.

Хронологічні межі наукової роботи зумовлені специфікою дослідження і охоплюють життєвий шлях та діяльність ученого у період 1881-1962 рр.

Мета дослідження. На основі узагальнення і критичного переосмислення всіх доступних опублікованих та архівних матеріалів відтворити повну картину державницької, громадсько-політичної та культурно-освітньої діяльності В.Зіньківського на теренах України та в еміграції, визначити роль та місце вченого в суспільно-політичних процесах, його особистий внесок у розвиток наукової думки першої половини XX ст. Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**:

- розкрити ступінь наукової розробки теми та проаналізувати джерельну базу дослідження;
- виявити головні чинники, які впливали на формування національної свідомості та громадсько-політичної позиції В.Зіньківського;
- визначити умови, за яких відбувалося становлення наукових та літературно-публіцистичних уподобань вченого;
- розкрити основні погляди В.Зіньківського на розвиток української державності, становлення та організацію української науки та освіти в зазначений період;
- з'ясувати місце та роль В.Зіньківського у визвольних змаганнях України першої половини XX ст.;
- дослідити його місце та роль у громадсько-політичному житті еміграції.

Методологічна база дослідження ґрунтується на основі принципів науковості, історизму, об'єктивності. При написанні дисертації були використані загальнонаукові та спеціально-історичні методи, зокрема конкретно-пошуковий (аналіз і систематизація джерел з проблеми) та проблемно-хронологічний (розчленування широкої теми дослідження на окремі відносно вузькі проблеми). Застосування конкретно-історичного методу дало можливість встановити факти та події, що складають основу вивчення життя та діяльності В.Зіньківського. Метод персоналізації дозволив визначити особистий внесок ученого у національний розвиток України першої половини XX ст. Об'єктивний аналіз подій соціально-культурного життя суспільства та процесу становлення й трансформації світогляду В.Зіньківського в ньому обумовило використання історико-аналітичного підходу.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що, передусім, вперше зроблена спроба відтворити життєвий шлях, державницьку, громадсько-політичну та культурно-освітню діяльність В.Зіньківського; введені до наукового обігу досі невідомі архівні документи та публіцистичні твори вченого, доповнена та уточнена бібліографія праць про нього; запропонований уточнений опис фондів, пов'язаних з його ім'ям в архівах України та Росії; здійснено комплексний аналіз мемуарів ученого; переосмислено оцінку загального доробку В.Зіньківського та окремих аспектів його діяльності; визначено місце В.Зіньківського у розробці національного питання в Українській державі періоду першої половини ХХ ст.; з'ясовано міру впливу В.Зіньківського на розвиток національного руху першої половини ХХ ст.; розкрито його внесок у розробку національно-релігійного питання державної політики Українського уряду за часів Гетьманату П.Скоропадського; проаналізовано еволюцію ідейно-теоретичних поглядів ученого у соціально-культурному контексті розвитку його епохи; встановлено місце В.Зіньківського у розвитку національної та європейської наукової думки, у політичній діяльності української еміграції; реалізовано спробу ґрунтовного вивчення творчості В.Зіньківського в історичному дискурсі.

Практичне значення дисертації зводиться до того, що її фактичний матеріал, висновки та узагальнення можуть бути використані для підготовки узагальнюючих досліджень з історії та історіографії України, всесвітньої історії, біографістики, праць з історії науки і культури, навчальних курсів для вищої школи, лекцій, спеціальних розробок у галузі національних відносин та освітньої політики держави; для роботи серед широкого громадського загалу. Результати дослідження сприятимуть збагаченню досвіду при розбудові незалежної Української держави та налагодженню міжконфесійних відносин у сучасному суспільстві.

Апробація основних положень дисертації. Основні положення дисертації апробовані автором у формі доповідей на Всеукраїнській конференції “Національна інтелігенція в історії та культурі України в ХХ – ХХІ століттях” (Вінниця, 2004 р.), на Всеукраїнській науково-практичній конференції “Церковная история и культура в возрождении Придунавья” (Ізмаїл, 2002 р.), на Науково-практичній конференції “Педагогічна освіта України: національні традиції та європейські інновації” (Київ, 2005 р.), на Міжнародному конгресі українців (Донецьк, 2005 р.); на щорічних звітних наукових конференціях викладачів, докторантів та аспірантів Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова (2001-2005 рр.); на засіданнях методологічних семінарів кафедри історії України НПУ імені М.П.Драгоманова (2001-2005 рр.). Зміст дисертації обговорювався та частково впроваджувався в навчальний процес на кафедрі історії України факультету української філології та кафедрі історії та історіософії Інституту історії та філософії педагогічної освіти НПУ імені М.П.Драгоманова, на кафедрі історії та правознавства Республіканського вищого навчального закладу “Кримський гуманітарний університет”, на кафедрі історії України Ізмаїльського державного гуманітарного університету.

Публікації. Основні положення та результати дослідження висвітлено у 8 публікаціях, з них 7 у фахових виданнях, включених до списку ВАК України.

Всі публікації є одноосібними.

Структура дисертації зумовлена метою, завданнями дослідження та логікою розкриття теми. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків і списку використаних джерел і літератури. Загальний обсяг дисертації становить 233 сторінки, з них основного тексту – 186 сторінок, список використаних джерел та літератури – 47 сторінок (531 позиція).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У першому розділі **“Історіографія та джерела”** розглянуто стан вивчення проблеми, досліджено її джерельну базу.

Перші публікації про В.Зіньківського з’явилися ще за життя вченого та присвячені аналізу його ранніх праць.¹ Критичний розгляд наукового доробку В.Зіньківського у радянський період засвідчив суперечливість світоглядних позицій ученого з ідеологією марксизму-ленінізму.² У 20-60-х рр. ХХ ст. дослідженням історико-філософських та педагогічних ідей В.Зіньківського займалися відомі педагоги та філософи зарубіжжя.³ Вивчення, осмислення та переосмислення творчого доробку В.Зіньківського на його батьківщині розпочалось у 90-ті роки ХХ ст. Згадування про В.Зіньківського як громадсько-політичного діяча пов’язані з працями дослідників історії Української православної церкви (далі УПЦ) Ф.Турченка, О.Ігнатуші, С.Мякоти, І.Ільченка, Л.Пилявця, Н.Шип.⁴ Однак,

---

¹ *Вентцель К.* Зеньковский В. Принцип индивидуальности в психологии и педагогике // Свободное воспитание. М., 1912. – № 9. – С. 29-46; *Шпет Г.* Критические заметки к проблеме психической причинности // Вопросы философии и психологии. Книга 127. – К., 1914. – С. 283-313; *Радлов Э.* Очерк истории русской философии. – Петербург, 1920. – 68 с.

² *Малинин В.,* Тарканов Н., Щипанов И. Против современных буржуазных фальсификаторов истории русской философии // Коммунист. – 1955. – № 3. – С. 62-77; *Тарканов Н.* Фальсификаторы истории русской философской мысли // Вопросы философии. – 1955. – № 3. – С. 73-86.

³ *Андроников К.* Рецензия на работу В.Зеньковского “Основы христианской философии”. – Т. 2. – 186 с.; *Гессен С.* Русская педагогика в ХХ веке // Учитель. – 1939. – № 9-10. – С. 556-584; *Зандер Л.* Стаття по поводу выхода в свет I т. Основ христианской антропологии В.Зеньковского // Вестник РСХД. – Париж – Нью-Йорк, 1962. – № 61. – С. 50-60; *Латишин И.* Рецензия на работу В.Зеньковского Психология детства // Русская школа за рубежом. – 1926. – № 6. – С. 513-517.

⁴ *Турченко Ф.,* Ігнатуша О. Українська автокефальна [церква] // Вітчизна. – К., 1989. – № 12. – С. 166-175; *Ільченко І.* Вибори Київського митрополита [1918 р.] // Пам’ять століть. – К., 1998. – С. 46-50; *Мякота С.* Автокефальний рух на Україні за часів урядування гетьмана П.Скоропадського // Тези шостої Всеукр. наук. конференції з іст. краєзнавства. – Луцьк, 1993. – С.

звертаючись до питання історії та соціально-політичної бази автокефального руху, автори не вдавалися до аналізу дій В.Зіньківського у вирішенні питання незалежності УПЦ на початку ХХ ст. Вперше це було зроблено в емігрантських виданнях.¹

Висвітлюючи роль пам'яткоохоронних органів історико-культурної спадщини культового призначення за доби Гетьманату П.Скоропадського, зокрема діяльність Міністерства ісповідань за часів В.Зіньківського, О.Нестуля розкрив зусилля очоленої вченим установи у втіленні в життя грандіозних проектів наукових досліджень та реставраційних робіт².

Найбільш глибоко охарактеризували державницьку діяльність В.Зіньківського у 1918-1920 рр. В.Ульяновський та Б.Андрусишин, дослідники історії УПЦ, зокрема державної політики Української Центральної Ради, Гетьманату П.Скоропадського та Директорії УНР щодо церкви. Праця "Церква в Українській Гетьманській Державі: Попередні нотатки та документи. Документи з архіву Міністерства ісповідань" підготувала та обумовила видання наступних робіт цих учених із висвітлення проблеми.³ Досліджуючи матеріали Міністерства ісповідань, науковці виявили комплекс документальних матеріалів, які дали можливість окреслити поле діяльності В.Зіньківського на посаді міністра ісповідань Української держави за часів П.Скоропадського,

---

224-232; *Пилявець Л.* Автокефалія православної церкви на Україні // *Людина і світ.* – К., 1990. – № 5. – С. 19-24; *Шип Н.* Церковно-православний рух на Україні (початок ХХ ст.). – К., 1995. – 66 с.

¹ *Полонська-Василенко Н.* Історичні підвалини УАПЦ. – Мюнхен, 1964. – С. 94; *Полонська-Василенко Н.* Особливості УПЦ // *Український збірник.* – Мюнхен, 1958. – Кн. III. – С. 59-89; *Полонська-Василенко Н.* Обрання київських митрополитів // *Рідна церква.* – 1971. – Ч. 86. – С. 6-9; *Власовський І.* Нарис історії Української православної церкви. – Т.4. – Ч.1. – Нью-Йорк; Баунд Брук, 1961. – Київ, 1998. – 384 с.

² *Нестуля О.* Біля витоків державної системи охорони пам'яток культури в Україні: (Доба Центральної Ради, Гетьманщини, Директорії). – К.: Інститут історії України, 1994. – С. 97-194; *Нестуля О.* Доля церковної старовини в Україні. – Ч.1. – К.: Інститут історії України, 1995. – 280 с.; *Нестуля О.* Охорона пам'яток України за Гетьманату (1918 р.) // *Український історичний журнал.* – К., 1994. – № 1. – С. 101-112.

³ *Ульяновський В., Андрусишин Б.* Церква в Українській Гетьманській Державі: Попередні нотатки та документи; Документи з архіву Міністерства ісповідань 1918 року // *Останній гетьман: Ювіл. зб. пам'яті П.Скоропадського / Ін-т укр. археології та ін.; Відп. ред. О.Лупанов.* – К.: Академпрес, 1993. – С. 285-397; *Ульяновський В.* Церква в Українській державі 1917-1920 рр. (Доба Гетьманату П.Скоропадського). – К.: Либідь, 1997. – 318 с.; *Ульяновський В.* Церква в Українській державі 1917-1920 рр. (Доба Української Центральної Ради). – К.: Либідь, 1997. – 198 с.; *Андрусишин Б.* Церква в Українській державі 1917-1920 рр. (Доба Директорії УНР). – К.: Либідь, 1997. – 176 с.; *Андрусишин Б.* Військове та флотське духівництво в Україні. Період національно-визвольних змагань 1917-1921 рр. // *Людина і світ.* – 2000. – № 5. – С. 16-21.

з'ясувати його місце у національно-визвольній революції України 1917-1920 рр. та вперше зробити оцінку діяльності В.Зіньківського, спрямованої на вирішення питання автокефалії УПЦ.

Проте недостатньо повне висвітлення в історіографії суспільно-політичних поглядів В.Зіньківського у дореволюційний період зумовили не зовсім точні його оцінки процесів розбудови самостійної України.

Дослідження творчого доробку В.Зіньківського-психолога започаткував В.Летцев.¹ У працях автор приділив увагу вивченню філософсько-педагогічних проблем особистості як основи світоглядних пошуків В.Зіньківського. У науково-теоретичних працях С.Шурлякова, М.Ткачук, В.Горського особистість ученого розглянута у межах аналізу феномену академічної філософії та її модифікації у філософській культурі Києва (початку ХХ ст.).²

Вивчення психолого-педагогічного доробку В.Зіньківського на дисертаційному рівні започаткували вчені Росії Л.Романова, О.Кірдяшова, Т.Зверева, О.Горбач.³ Значною подією у вивченні розглянутої проблеми стало видання збірника В.Зіньківського “Педагогічні твори” за редакцією Є.Осовського.⁴ Проблематика статей із вивчення філософського доробку В.Зіньківського пов'язана з визначенням місця та ролі вченого як історика філософії та культури духовного ренесансу кінця ХІХ – першої половини ХХ ст.⁵ Аналіз стану наукової розробки проблеми свідчить, що вітчизняна й зарубіжна історіографія приділяла недостатньо уваги даній темі. Комплексне

¹ *Летцев В.* Витоки поняття “особистість” та його концептуалізація у вітчизняній психології ХІХ ст. // Психологія: Збірка наукових праць національного ун-ту ім. М. Драгоманова. – К., 1999. – Вип. 3. – С. 8-14; *Летцев В.* Доглибінне “Я” як духовне підґрунтя особистості у В.Зіньківського // Філософська думка. – 1999. – № 1-2. – С.17-23; *Летцев В.* Проблема особистості у психологічній спадщині В.Зіньківського: Автореф. дис. ... канд. психол. наук. – К., 2004. – 19 с. та ін.

² *Шурляков С.* До історії філософських товариств у Києві // Філософська і соціологічна думка. – 1993. – № 7-8. – С. 147-157; *Ткачук М.* Київський університет у російській філософській культурі ХІХ – початку ХХ ст. // Проблеми філософії. Міжвідомчий науковий збірник. – Вип. 92 (історія, філософія і культура). – К., 1992. – 136 с.; *Київ в історії філософії України / Горський В., Стратій Я., Тихолаз А., Ткачук М.* – К.: Вид. дім “КМ Academia”, ТОВ Університетське видавництво “Пульсари”, 2000. – 264 с. та ін.

³ *Романова Л.* Цели и средства духовного воспитания в педагогической концепции В.Зеньковского. Дис. ... канд. пед. наук. – Владимир, 1996. – 185 с.; *Зверева Т.* Теоретические основы педагогической системы В. Зеньковского: Дис. ... канд. пед. наук. – М., 2000. – 120 с.; *Кирдяшова Е.* Становление и эволюция педагогических воззрений В.Зеньковского: личность и факторы ее формирования. Дис. ... канд. пед. наук. – Саранск, 1998. – 195 с.; *Любан Т.* Христианско-педагогическая антропология В.Зеньковского в современном контексте: Дис. ... канд. пед. наук. – М., 1999. – 142 с.; *Горбач Е.* Историко-философские исследования В.Зеньковского: Автореф. дис. ... канд. филос. наук. – М., 1997. – 18 с.

⁴ *Зеньковский В.* Педагогические сочинения. – Саранск: Типогр. “Красный октябрь”. – 2003. – 808 с.

⁵ *Маслин М.* О философских построениях В.Зеньковского // Проблемы культуры, языка, воспитания. – Архангельск, 1998. – Вып. 3. – С. 54-55; *Маслин М., Жуков В.* В. Зеньковский как историк русской философии и культуры // Философия и общество. – М., 1997. – № 4. – С. 76-92 та ін.

дослідження державної, громадсько-політичної та культурно-освітньої діяльності Василя Зінківського ще досі відсутнє.

Джерельна база дослідження представлена опублікованими та архівними документальними джерелами. У дисертації використано матеріали 24 архівних фондів, 6 архівосховищ України і Російської Федерації. Частина з них запроваджується до наукового обігу вперше.

Документальні джерела дослідження представлені різноманітними біографічними матеріалами, документами громадських і наукових товариств та організацій, а також матеріалами державних органів влади та офіційних установ. Насамперед це документація ради Київського університету Св.Володимира з матеріалами особової справи В.Зінківського – студента, спеціаліста з філософії, звіти про діяльність Фребелівського товариства сприяння справі виховання дітей, де вчений працював протягом 1914-1920 рр. (Ф. 16), документи, що стосуються діяльності вченого у Київському державному українському університеті у 1918-1919 рр. (Ф. р. 936), а також газетні матеріали з інформацією про роботу вченого у ранній період його творчості (Ф. 163) Центрального державного архіву у м. Києві.

Матеріали щодо початку культурно-освітньої та громадсько-політичної діяльності В.Зінківського зберігаються у фондах Інституту рукопису Національної бібліотеки України ім. В.Вернадського та стосуються діяльності вченого на літературному факультеті Київського університету (Ф. III. № 64267), у виданні “Південно-західний край” (Ф. 225), участі у засіданнях історичного товариства Н.Літописця (Ф. III. № 57115), Київського релігійно-філософського товариства (Ф. 259), спогадів В.Вернадського про вченого (Ф. 260).

Період політичної діяльності В.Зінківського в уряді Гетьманату П.Скоропадського на посаді міністра ісповідань знайшов своє відображення у матеріалах фондів Центрального державного історичного архіву України у м. Києві: протоколи Київського єпархіального елекційного собору та виборів Київського митрополита (Ф. 167); справа Всеукраїнської Церковної Ради про скликання Всеукраїнського православного церковного собору (Ф. 127); справа про затвердження уставу Фребелівського інституту в м. Києві (Ф. 707).

Важливе значення у дослідженні зазначеного періоду діяльності В.Зінківського мають матеріали фондів Центрального державного архіву вищих органів влади України: закони та статuti Ради міністрів Української держави (Ф. 1064); постанови, проекти, положення щодо організації та діяльності Міністерства ісповідань, протоколи та постанови Київського єпархіального Українського з'їзду (квітень 1917 р.), постанови єпархіальних з'їздів на Україні (5 серпня 1918 – 9 листопада 1918 р.), збірники постанов Української держави, що стосуються Міністерства ісповідань, протоколи та збірка постанов другої сесії Всеукраїнського церковного собору в червні – липні 1918 р. (Ф. 1071); бюлетені наказів Міністерства ісповідань, листи про переклад та надсилку книжок про церковне життя на Україні (Ф. 1072).

Цінними є відомості Центрального державного історичного архіву м. Москви: особова справа В.Зіньківського – магістранта кафедри філософії, перелік його праць, автобіографія (Ф. 733); послужний список, надісланий за його призначенням екстраординарним професором кафедри філософії (Ф. 740); протоколи засідань історико-філософського факультету, відгук професора Г.Челпанова на дисертацію В.Зіньківського “Проблема психічної причинності”, матеріали до неї, а також документація процесу захисту (Ф. 418); лекції, читані професором В.Зіньківським у весняний семестр 1924 р. (Ф. 5773). Зазначені документи дають змогу зрозуміти атмосферу, в якій перебував В.Зіньківський, навчаючись у Київському університеті Св.Володимира, познайомитися з оточенням, яке вплинуло на формування світогляду майбутнього вченого.

Матеріали про діяльність В.Зіньківського в еміграції зберігаються у сховищах Державного архіву Російської Федерації. Це – протоколи засідань комітету Союзу відродження Росії (далі СВР) (Ф. Р. 6141), Варшавської групи кадетської партії (Ф. Р. 5841), Російського евакуаційного комітету (далі РЕК) у Варшаві (Ф. 5866), документи Педагогічного інституту імені Я.-А.Коменського (Ф. Р – 5773), редакції журналу “Руська школа за кордоном” (Ф. Р. 6111). Вони дають змогу з’ясувати участь В.Зіньківського у Белградській групі партії народної свободи, комітету СВР у Варшаві, видавництві празького журналу “Руська школа за кордоном”, Педагогічного бюро зі справ середньої та нижчої школи за кордоном у Празі (Ф. Р. 5785), Російського студентського християнського руху (далі РСХР), союзі руських академічних груп та організації Педагогічного інституту імені Я.-А.Коменського.

Важливим джерелом пізнання особистості В.Зіньківського, осмислення його дій є мемуари та твори вченого, а також спогади його сучасників.¹ Вони містять цінні матеріали про розвиток національного руху в Російській імперії, передреволюційні та післяреволюційні події в Росії та Україні. Комплексним видом джерел виступила періодика та збірки поточних документів громадських установ, з якими було пов’язане життя та діяльність В.Зіньківського.

Отже, аналіз історіографії та джерел доводить необхідність подальшої розробки проблеми.

У другому розділі **“Формування світогляду В.Зіньківського та початок його громадсько-політичної і просвітницької діяльності”** розглядається ранній період життя вченого,

¹ *Зеньковський В.* Пять месяцев у власти (15 мая – 19 октября 1918 г.): Воспоминания. – М.: Крутицкое патриаршее подворье, 1995. – 240 с.; *Асмус В.* Философия в Киевском университете в 1914-1920 годах // Вопросы философии. – 1990. – № 8. – С. 90-110; *Верховский С.* Отец В.Зеньковский // Новый журнал. – Нью-Йорк. – 1962. – № 70. – С. 271-285; *Митрополит Евлогий (Георгиевский).* Путь моей жизни: Воспом. – М.: Моск. рабочий; ВПМД, 1994. – С. 413; *Памяти В.Зеньковского* // Вестник РСХД. – Париж – Нью-Йорк. – 1962. – № 66-67. – С. 72; *Памяти отца Василия Зеньковского.* – Париж: РСХД, 1984. – 116 с.; *Русова С.* Мої спомини. – К.: Україна – Віта, 1996. – 208 с; *Скоропадський П.* Спогади (кінець 1917- грудень 1918). – Київ; Філадельфія. – 492 с. та ін.

визначаються чинники та обставини, які мали вирішальний вплив на формування світогляду та національних переконань діяча, досліджуються витoki формування наукових уподобань, проблематика ранніх публіцистичних і наукових праць; аналізується його громадянська і політична позиція, роль у становленні освітніх закладів і товариств.

На основі аналізу архівних та друкваних матеріалів дисертант дійшов висновку, що суттєвий вплив на формування національної свідомості, громадських позицій діяча справило родинне виховання у дусі традицій української дворянської культури та православної віри, соціокультурні та політичні події у Російській імперії кінця XIX – початку XX ст.

Навчаючись у Київській гімназії, В.Зіньківський мріяв стати вчителем. Під впливом філософії матеріалізму він відійшов від релігії та захопився природничими науками. Поглиблене вивчення психології та філософії змінило його позицію: вчений почав піддавати сумніву твердження філософів-матеріалістів, повернувся до релігії.

Навчання в Київському університеті Св.Володимира визначило осередок світоглядного становлення В.Зіньківського. Захоплення матеріалістичною філософією вплинуло на його вибір природничо-математичного факультету. Вивчення праць Г.Богослова, Г.Ниського визначило позицію В.Зіньківського щодо необхідності відновлення втраченої єдності людського духу через церкву. Зацікавившись творами Ф.Достоевського, Л.Толстого, Ю.Лермонтова, він перейнявся ідеями М.Гоголя, його прагненням синтезувати українську та російську культури.

У 1903 р. В.Зіньківський перевівся на історико-філологічний факультет. Член, а згодом керівник Психологічного семінару професора Г.Челпанова, він досліджував психофізичну проблему. Виступаючи на сторінках видань “Педагогічна думка”, “Питання філософії і психології”, В.Зіньківський захищав теорію взаємодії душі та тіла. Дослідивши проблему відношень психічних і соматичних явищ, В.Зіньківський підготував працю “Сучасний стан психофізичної проблеми” (1905 р.). Він довів, що ідея Бога може бути пояснена лише за умов взаємодії між суб’єктом і трансцендентальним об’єктом.

Суспільна робота В.Зіньківського в студентські роки була пов’язана з авторською діяльністю у літературних газетах “Південно-західний тиждень”, “Південно-західний край”. На сторінках релігійно-філософських видань “Народ”, “Християнська думка” вчений засвідчив критичний погляд на марксистський матеріалізм і соціалізм, визначивши свою належність до ліберально-консервативної течії початку XX ст. Восени 1905 р. В.Зіньківський взяв участь у створенні Київського релігійно-філософського товариства та був обраний заступником його голови.

Після закінчення Київського університету Св.Володимира В.Зіньківський став професорським стипендіатом (1909 р.). Вивчення В.Зіньківським предмета психології зумовило публікацію праці “Проблеми індивідуальності у психології та педагогіці” (1911 р.), де він запропонував концепцію цілісності особистості.

Вплив факторів соціальної сфери на особистість був відображений ним у праці “Соціальне виховання, його завдання та шляхи” (1918 р.). Видання педагогічних праць поставило вченого у ряд відомих соціальних педагогів початку ХХ ст.

Обраний директором Фребелівського педагогічного інституту в 1912 р., В.Зіньківський у 1915 р. очолив Фребелівське товариство. Відкривши українське відділення, він провів роботу з підготовки педагогічних курсів для українських дитячих садків. Склавши магістерські іспити, В.Зіньківський працював приват-доцентом на історико-філологічному факультеті Київського університету Св.Володимира. У 1914 р. він виступив ініціатором установчих зборів Київського науково-філософського товариства. У світ вийшли його праці “Росія та православ’я”, “Єдність Росії”, де відстоювалась ідея об’єднання народів Росії у відродженні православної культури. Захистивши магістерську дисертацію, В.Зіньківський у 1915 р. обраний екстраординарним професором кафедри філософії Київського університету Св.Володимира.

З початком революційних подій 1917 р. під час публічних лекцій він засуджував відносини між державою та церквою в системі державного режиму Російської імперії. Значимість опозиційної діяльності діяча підтверджувалась його обранням та роботою у складі президії Київського єпархіального з’їзду (квітень 1917 р.), постійної ради при єпископі, участю у роботі Всеросійського з’їзду духівництва та мирян (червень 1917 р.), у нарадах з проблем автокефалії УПЦ, обранням кандидатом у митрополити Київської митрополічної кафедри та до ради Всеукраїнського православного церковного собору (січень 1918 р.).

Таким чином, В.Зіньківський свідомо діяв у напрямі від захисту культурної своєрідності до вирішення політичної проблеми України.

Третій розділ “Державна діяльність В.Зіньківського у 1918-1921 рр.” висвітлює його державну активність на посаді міністра ісповідань у першому складі Кабінету міністрів Гетьманату П.Скоропадського, причини його відставки, подальшу діяльність в Україні, причини, що змусили його залишити Україну; з’ясовуються суспільно-політичні умови, за яких відбувалася трансформація ціннісних орієнтацій та переконань В.Зіньківського, його погляди щодо незалежності Української держави, роль у національно-визвольних змаганнях 1917-1920 рр.

16 травня 1918 р. В.Зіньківський був затверджений П.Скоропадським на посаді міністра ісповідань. Завдання, яке ставилось урядом перед В.Зіньківським, полягало в забезпеченні миру в церковних стосунках між Україною та Росією, встановленні автокефалії УПЦ. Виходячи зі стану церковних справ, В.Зіньківський вважав неможливим встановлення церковної автокефалії УПЦ в тих конкретних умовах: відсутність перехідного етапу УПЦ від повної залежності від РПЦ до вільного саморозвитку; відсутність централізованої церковної влади в Україні; ворожість у стосунках між російськими та українськими церковними групами. Прибічник автокефалії УПЦ В.Зіньківський відстоював її автономію. Вироблена В.Зіньківським структура діяльності Міністерства ісповідань обмежила самостійність церкви як

інституції та виключила втручання держави у її внутрішні справи.

Усвідомлення проблем церковного відродження зумовило головні напрями діяльності В.Зіньківського – скликання Всеукраїнського православного церковного собору з метою канонічного визначення статусу УПЦ; формування вищого церковного управління, реформування та впорядкування системи відносин між церквою та державою в Україні; відродження української церковної культури.

Належність В.Зіньківського до Всеукраїнської партії кадетів стало підставою для негативних оцінок його діяльності українськими діячами. Відстоюючи історичну зумовленість федеративного зв'язку між Україною та Росією, він бачив шлях України до продуктивного руху вперед у федерації з Росією на засадах культурного паралелізму. Отримавши урядову посаду, В.Зіньківський припинив наукову та літературну діяльність. Продовжуючи викладацьку роботу, вчений здійснив реформу духовних шкіл, сприяючи введенню у них Закону Ради міністрів про вивчення української мови, літератури, історії та географії України як окремих предметів.

Діючи у напрямі національного відродження УПЦ у межах її канонічних традицій, відстоюючи позицію, яка не збігалася з проросійськими настроями, В.Зіньківський не знайшов порозуміння з єпископатом. 21 жовтня 1918 р. він залишив посаду міністра ісповідань. Не дивлячись на те, що робота Всеукраїнського православного церковного собору за період діяльності В.Зіньківського залишилася незавершеною (проект церковної автономії не був прийнятий; управління УПЦ здійснювалося тимчасовим складом Св.Синоду), його діяльність на посаді міністра ісповідань сприяла створенню умов Соборного початку церковної автономії УПЦ. Факт канонічного скликання Собору був визначений серйозними намірами В.Зіньківського у напрямі вирішення релігійного питання в Україні на початку ХХ ст.

Подальша діяльність В.Зіньківського в Україні пов'язана з роботою у Комісаріатах народної освіти, соціального забезпечення, охорони здоров'я. Він входив у склад ради комісії при Комісаріаті юстиції, комісію з трудової школи, працював у Київському університеті Св.Володимира, Фребелівському інституті дошкільного виховання, Українському народному університеті, зблизився з представниками добровольчої армії генерала А.Денікіна, був членом київської російсько-української групи федералістів. Із поновленням у Києві більшовицької влади, В.Зіньківський вимушений залишити Київ 29 листопада 1919 р. Відступаючи разом з білогвардійцями на південь, він був задіяний у роботі СВР в Одесі, призначений головним редактором бюлетеня його батальйону. 26 січня 1920 р. владу в Одесі захопили більшовики. У цей день В.Зіньківський змушений був залишити Україну.

Отже, досвід політичної роботи, здобутий В.Зіньківським в Україні, мав величезний вплив на його подальшу діяльність в еміграції.

У четвертому розділі **“Громадсько-політична, педагогічна та наукова робота В.Зіньківського в еміграції (1920-1962 рр.)”** здійснюється науковий аналіз життя та діяльності вченого в еміграції (Югославія, Чехословаччина, Франція), досліджується історико-культурний контекст зазначеного періоду, визначається його внесок у розвиток вітчизняної та зарубіжної науки за кордоном.

Вороже сприйнятий правою частиною еміграції у Белграді вчений був підтриманий її лівою демократичною течією. Відвідуючи сербські церковні служби, він зблизився з церковними діячами. Підтриманий Сербським патріархом, В.Зіньківський отримав посаду професора філософії на філософському та богословському факультетах Белградського університету. Провідним напрямом наукових пошуків В.Зіньківського стало теоретичне обґрунтування всіх сфер життя людини, виходячи з її релігійного усвідомлення. Він опублікував дослідження *“Психологія дитинства”* (1924 р.). Обґрунтування теорії про позаемпіричні складники особистості виявило новий аспект психологічних досліджень вченого у системі православної педагогіки. Концептуальне вирішення проблеми кризи суспільства та розвитку секуляризму в Росії та Західній Європі початку ХХ ст. В.Зіньківський подав у працях *“Православ'я і культура”* (1923 р.), *“Руські мислителі та Європа”*(1926 р.).

Влітку 1920 р. у м. Земуні за участю вченого було створено Релігійно-філософське товариство. У 1921 р. В.Зіньківський обійняв посаду секретаря об'єднання російських учених в Югославії. Його робота – пошук шляхів покращення матеріального становища вчених-емігрантів. Звинувачений членами об'єднання за служіння Україні, В.Зіньківський вийшов із його складу. Разом із групою вчених ним була створена інша академічна група російських вчених в Югославії. Восени 1921 р. В.Зіньківський був запрошений студентами Белградського університету взяти участь у релігійно-філософському гуртку. Подія започаткувала співпрацю інтелігенції та студентської молоді у напрямку побудови нової, звільненої від більшовизму Росії у її національно-культурній єдності. Навесні 1920 р. В.Зіньківський взяв участь у створенні тимчасового комітету СВР в Югославії та діяльності РЕК у Варшаві. З ліквідацією РЕК та СВР участь В.Зіньківського в об'єднаннях була припинена (1921 р.).

Із розширенням напрямів суспільно-наукової діяльності В.Зіньківський їде до Праги (1923 р.). Взавши участь у Першому педагогічному з'їзді еміграції, він був обраний його головою. Як голова Педагогічного бюро у справах початкової та середньої школи за кордоном, В.Зіньківський вирішував проблеми організації шкільної справи в країнах Європи. Педагогічне бюро на чолі з В.Зіньківським визначило центр зарубіжної культурно-просвітницької роботи. У вересні 1923 р. В.Зіньківський очолив кафедру експериментальної та дитячої психології Празького педагогічного університету імені Я.-А.Коменського, став членом Філософського товариства. Того ж року він виступив ініціатором з'їзду православної молоді в м. Пшерові, де було вирішено об'єднати релігійні гуртки еміграції в РСХР.

Діяльність руху набула широкого розвитку в державах Європи. Як ідеолог РСХР, В.Зіньківський прагнув створити християнське суспільство для нової Росії, звільненої від радянської влади.

У 1925 р. у Празі вченим були організовані таємні зібрання українських та російських політичних діячів із метою з'ясувати умови українсько-російського зближення. Через непоступливість української та російської політичної інтелігенції у вирішенні зазначеного питання зібрання були припинені. Знайомство з В.Липинським у Белграді вплинуло на зустрічі вченого з Д.Дорошенком та П.Скоропадським. У запропонованій П.Скоропадським роботі – працювати з українською молоддю у напрямі подолання змін у церковному становищі України, що були привнесені радянською владою, – вчений не бачив доцільності. Враховуючи досвід безплідних намагань викликати до життя релігійний рух серед української молоді, В.Зіньківський вважав неможливим впливати на становище церкви в Україні з закордону. Теоретичне осмислення проблеми, яка виникла в українсько-російських стосунках на початку ХХ ст., вчений подав у праці “П’ять місяців при владі” (1931 р.).

Приділяючи увагу питанням соціального виховання у дитячій психології, зокрема фактору православної та національної соціалізації, вчений здійснив наукову поїздку до США. У 1925 р. В.Зіньківський був запрошений взяти участь у діяльності Богословського інституту імені С.Радонежського у Парижі. Він викладав психологію, педагогіку, апологетику, історію релігій, очолив діяльність Релігійно-педагогічного кабінету. Виступивши ідеологом релігійно-педагогічної течії, вчений сприяв розвитку православної педагогіки в еміграції. Важливим напрямом діяльності В.Зіньківського у Франції була пастирська робота у Паризькій Віденській церкві РСХР. З 1927 р. він працював у журналах “Питання релігійного виховання й освіти”, “Релігійно-педагогічний бюлетень”, продовжував діяльність у празькому виданні “Російська школа за кордоном”. Заперечуючи ідеологію ортодоксально-релігійного напрямку, вчений визначив методологічною основою власної педагогічної концепції антропологію, філософію і релігію. Однією із значних праць В.Зіньківського, де сформульована його концепція християнської педагогічної антропології, є “Проблеми виховання у світлі християнської антропології” (1934 р.).

У 1939 р. В.Зіньківський заарештований французькою владою за фіктивною справою. Перебування у в’язниці, осмислення довгого шляху свого релігійного розвитку вплинуло на рішення вченого прийняти сан священника (1942 р.). Із цього часу він став відомим в емігрантських колах богословом та філософом. У 1944 р. В.Зіньківський обраний деканом Богословського інституту імені С.Радонежського. Наукова робота вченого була спрямована на висвітлення проблем філософії, психології, педагогіки, релігії, літературознавства у соціокультурному контексті

життя суспільства еміграції та тенденціях розвитку наукового знання першої половини ХХ ст. Робота у цьому напрямі отримала концептуальне оформлення в

дослідженнях: “Наша епоха” (1952 р.), “Російська педагогіка ХХ ст.” (1960 р.), “Риси утопізму в історії руської думки” (1955 р.), “Про уявний матеріалізм російської науки й філософії” (1956 р.), “М.Гоголь” (1961 р.), “Апологетика” (1957 р.), “Основи християнської філософії” (1961-1964 рр.) та ін.

У 1953 р. В.Зіньківський зайняв найвище для священника місце в єпархії – голови Єпархіальної ради у сані протопресвітера. Цю посаду він залишив у 1957 р., продовжуючи займатися суспільною та просвітницькою діяльністю.

Помер В.Зіньківський в Парижі 5 серпня 1962 р. Похований на кладовищі Сент-Женев’єв-де-Буа.

Таким чином, перегляд релігійно-філософських та педагогічних поглядів В.Зіньківським у період перебування в Парижі (1926-1962 рр.) визначив підведення підсумків його діяльності протягом життя.

У висновках викладено результати дослідження, обґрунтовано положення, основний зміст яких виноситься на захист:

- З’ясовано, що відсутність у вітчизняній історіографії дослідження еволюції громадської активності та теоретичних переконань В.Зіньківського зумовлювало неможливість створення об’єктивної та цілісної картини його життя та діяльності, визначення належного місця та ролі у соціокультурному просторі України кінця ХІХ – першої половини ХХ ст. Розпорошення джерельної бази, а також обмеженість доступу до архівних матеріалів секретних фондів за радянської доби обумовили те, що державницька, громадсько-політична та культурно-освітня діяльність В.Зіньківського донині не була дослідженою у повному обсязі.

- Виявлено, що становлення В.Зіньківського як особистості, державного та громадсько-політичного діяча, формування характеру його національної свідомості, наукових зацікавлень, напрямів освітньої та суспільної діяльності визначено його походженням, родинним вихованням у дусі традицій української дворянської культури та православної віри, впливом соціокультурних та політичних подій, що відбувалися в Україні наприкінці ХІХ – першій половині ХХ ст. Своєрідність та оригінальність його суспільно-політичних поглядів та науково-теоретичних концепцій визначена складним взаємовпливом тенденцій розвитку наукової думки в контексті чинників життя суспільства кінця ХІХ – першої половини ХХ ст., зокрема історично обумовленого взаємопроникнення української, російської та європейської культур у їх духовному, науковому і політичному вимірах. Наукове зацікавлення В.Зіньківським психологією, філософією, релігією, педагогікою зумовлене тенденцією зміцнення релігійної свідомості у суспільній думці Російської імперії та впливом пошуків західноєвропейської наукової думки у напрямку матеріалізму.

- Досліджено, що спрямування культурно-освітньої, громадсько-політичної та державницької діяльності В.Зіньківського у київський період визначено розумінням необхідності реформування

ідеологічних канонів Російської імперії у напрямі зростання правосвідомості українського народу. Займаючись науковою та

громадською діяльністю у галузі дошкільної, шкільної та вищої освіти, він заперечував консерватизм виховання дореволюційної школи, виступав ініціатором впровадження українознавчих дисциплін та курсів, брав участь у створенні та діяльності ліберальних видань “Народ”, “Християнська думка”, Українського народного університету, Київському релігійно-філософському та Київському науково-філософському товариствах. В.Зіньківський публічно засуджував відносини між державою та церквою в системі державного режиму Російської імперії, висловлював прагнення до самостійної України та УПЦ. Діяльність В.Зіньківського на посаді міністра ісповідань в уряді П.Скоропадського була спрямована на ліквідацію та реформування системи принципів управління Св.Синоду Російської імперії в Україні, створення нових відносин співвідношення між церквою та державою, задоволення головної потреби України у творчому розвитку національної культури.

- Доведено, що різнобічна наукова робота, широке коло досліджуваних проблем, значна кількість публікацій, а також активна громадсько-політична діяльність В.Зіньківського отримали визнання в Україні. Представник київської академічної думки, він зробив вагомий внесок у розвиток дошкільної, середньої, вищої та духовної школи України. Поряд із теоретизуванням академічних питань у працях В.Зіньківського знайшли свій вираз вивчення минулого й сучасного становища українського народу, пошуки шляхів вирішення його національних та політичних проблем в актуалізації історичного досвіду України та Росії. Політичні та культурні проблеми у відносинах між Росією та Україною стали поштовхом до дієвої участі діяча у національному русі України початку ХХ ст. та визначили напрями його державницької діяльності. Нові відносини, закладені ним між державою та церквою, відкривали великі перспективи у національно-державному будівництві України. Наголошення В.Зіньківським на федеративному зв'язку з Росією як політичного максимуму для України не заперечувало, а, навпаки, зумовлювало виявлення та розвиток своєрідності української культури.

- Встановлено, що період більш як 40-річного життя та діяльності В.Зіньківського в еміграції виявився найбільш продуктивним етапом його наукової та суспільної роботи. Головними напрямками громадської та культурно-освітньої діяльності В.Зіньківського в еміграції були: активізація науково-освітньої діяльності суспільства (підготовка кадрів для діяльності в умовах нової Росії, розробка інноваційних освітніх теоретико-методичних програм); формування нової суспільної свідомості у дусі православної культури (духовна та соціальна реабілітація суспільства, соціально-політична і культурологічна робота у релігійних об'єднаннях загальноєвропейського масштабу). Розвиток та поглиблення філософських і релігійних світоглядних установченого зумовило необхідність побудови релігійно-філософської системи виховання, а також теоретичного обґрунтування федеративного зв'язку між Україною та Росією з загальним підґрунтям культури православ'я. Активна організаційно-педагогічна діяльність

В.Зіньківського мала значний вплив на створення вітчизняної системи освіти за кордоном, сприяла піднесенню наукового й методичного рівня вузів зарубіжних країн, засновані наукові школи за його участю мали значний вплив на розвиток як вітчизняної, так і європейської науки.

- Визначено, що творчий доробок та діяльність В.Зіньківського є важливою складовою частиною загального контексту історії України кінця XIX – першої половини XX ст. Маючи відношення до багатонаціональної західноєвропейської церкви, розчарований у духовних початках західної цивілізації, В.Зіньківський, заперечуючи більшовизм, намагався повернути еміграцію на батьківщину та відродити традиції православної культури. Історично гостра проблема державотворення Росії та України на початку XX ст. знайшла відбиття та вирішення у творчому доробку В.Зіньківського як ідея правової України в національно-культурній єдності з Росією, що виявила себе взаємодоповнюючою формою існування вільної України і зумовлювала етапи боротьби за суверенітет.

Основний зміст і положення дисертації викладені у публікаціях:

1. *Кириченко В.* Культурно-освітні погляди В.Зіньківського // Наукові записки. Історичні науки: збірник наукових статей Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова / Укл. В.Й.Борисенко, А.Г.Бульвінський, П.В.Дмитренко. – К., Переяслав-Хмельницький: НПУ ім. М.П.Драгоманова, 2002. – Вип. 47. – С. 207-212.
2. *Кириченко В.* Спогади В.Зіньківського як джерело вивчення історії України початку XX ст. // Наукові записки: Збірник наукових статей Національного педагогічного університету ім. М.Драгоманова / Укл. П.Дмитренко, Л.Макаренко.– К.: НПУ ім. М.Драгоманова, 2004. – Випуск LVI (56). – С. 222-234.
3. *Кириченко В.* Погляд на ідеал державної самостійності України В.Зіньківського // Пам'ять століть. Україна. – 2004. – № 6 (51). – С. 31-40.
4. *Кириченко В.* Актуальність та обумовленість поглядів В.Зіньківського // Вісник: Збірник наукових статей Національного педагогічного університету ім. М.Драгоманова. – К.: НПУ ім. М.Драгоманова, 2003. – Випуск. – 2. – С. 155-156.
5. *Кириченко В.* Участь В.Зіньківського в українській національно-визвольній революції 1917-1920 рр. // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М.Коцюбинського. Вип. 8. Серія: Історія: Зб. наук. праць. – Вінниця: ДП 2004 “ДКФ”, 2004. – С. 146-150.
6. *Кириченко В.* Белградська доба життя В.Зіньківського в період еміграції (1920-1923 рр.) // Науковий часопис НПУ ім. М.Драгоманова. Вип. 1. Серія 6: Історичні науки. – К., 2004. – С. 105-109.

7. *Кириченко В.* Науково-філософське товариство та ідейно-теоретична спадщина В.Зіньківського // Пам'ять століть. Україна. – 2005. – № 2 (53). – С. 126-133.
8. *Кириченко В.* Культурно-освітня та громадсько-політична діяльність В.Зіньківського в еміграції (1920-1962 рр.) // Історичний календар 2005. Вип. 11. – К.: Київська міська Рада, 2005. – С. 334-342.

Анотація

Кириченко В.Г. Державницька, громадсько-політична та культурно-освітня діяльність В. Зіньківського (1881-1962 рр.). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України. – Національний педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова. – Київ, 2006.

Дисертація є першим в українській історіографії комплексним дослідженням державної, громадсько-політичної, культурно-освітньої та наукової діяльності В.Зіньківського. У праці проаналізовано стан вивчення проблеми, використано широке коло опублікованих та архівних джерел, значну частину яких вперше введено до наукового обігу. Розкрито процес формування суспільно-політичних та наукових поглядів ученого. У роботі висвітлені погляди В.Зіньківського на розвиток української державності, становлення та організацію української науки та освіти кінця ХІХ – першої половини ХХ ст. Простежено вплив В.Зіньківського на розвиток національно-визвольного руху в зазначений період в Україні та формування політики держави у сфері релігійних відносин, визначена роль діяча у розвитку української освіти і науки за кордоном, у формуванні організаційних основ наукових установ і політичної діяльності еміграції. Доведено, що діяльність та творчий доробок В.Зіньківського є важливою складовою загального контексту історії України кінця ХІХ – першої половини ХХ ст. У дисертації реконструйовано не тільки невідомі досі сторінки життя В.Зіньківського, а й загалом українського руху, деякі аспекти державної політики України, Росії та країн еміграції вченого (Югославія, Чехословаччина, Франція).

Ключові слова: В.Зіньківський, український визвольний рух, наука, культура, релігія, церква, еміграція.

Аннотация

Кириченко В.Г. Государственная, общественно-политическая и культурно-просветительская деятельность В.Зеньковского (1881-1962 гг.) – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.01 – история Украины. – Национальный педагогический университет им. М.П. Драгоманова. – Киев, 2006.

Диссертация посвящена изучению жизни и деятельности В.Зеньковского – представителя киевской академической мысли, философа, педагога и психолога, церковного, государственного деятеля, активного участника национального движения Украины начала XX в., автора многочисленных работ, посвященных вопросам философии, истории, педагогики, психологии и культуры. Представленная работа является первым в украинской исторической науке комплексным исследованием его государственной, общественно-политической и культурно-просветительской деятельности.

В результате проведенной работы в сфере архивных и библиографических изысканий автору удалось воссоздать научную биографию В.Зеньковского, ввести в научный оборот ранее неизвестные архивные документы и публицистические произведения, осуществить комплексный анализ мемуаров деятеля, дополнить и уточнить свод литературы о нем, предложить уточненную опись фондов, связанных с его именем в архивах Украины и России.

В ходе исследования показано, что общественно-политические и научные взгляды В.Зеньковского сформировались во время его обучения в Киевской гимназии и Киевском университете Св.Владимира. Выяснено, что научный интерес В.Зеньковского к психологии, философии и религии был определен тенденцией укрепления религиозного сознания общественной мысли в России и влиянием западноевропейской научной мысли, в частности материализма. Разносторонние и многогранные исследования генезиса психики человека, связи души и тела, а также практическое участие в решении вопросов образования привели В.Зеньковского к осознанию необходимости разрешения проблем педагогики. Заинтересовавшись проблемой целостного исследования детства, он рассматривал ее в контексте концепции эмоциональности. С изданием первых педагогических работ ученый стал известным социальным педагогом своего времени. Свое отражение в произведениях В.Зеньковского нашло изучение прошлого и современного ему положения украинского народа, поиски путей решения его национальных и политических проблем в актуализации исторического опыта Украины и России.

В работе особое внимание уделено месту и роли В.Зеньковского в украинском национально-освободительном движении первой половины XX ст. Установлено, что, занимаясь научной и общественной деятельностью в сфере дошкольного, школьного и высшего образования, В.Зеньковский боролся с консерватизмом дореволюционной школы, выступал инициатором введения украинских дисциплин и курсов, участвовал в создании и деятельности либеральных изданий “Народ”, “Христианская мысль”, был членом киевских философских обществ, преподавал в Украинском народном университете. Избранный директором Фребелевского института дошкольного воспитания, В.Зеньковский возглавил Фребелевское общество. Открытие ним

украинского отделения по подготовке дошкольных работников способствовало созданию педагогических курсов для воспитателей украинских детских садов. В.Зеньковский публично осуждал отношения между государством и УПЦ в системе государственного режима Российской империи, отстаивал идею достижения независимости Украины. Его оппозиция Московскому патриархату подтверждалась деятельностью в составе президии Киевского епархиального съезда и постоянного совета при епископе, участием в работе Всероссийского съезда духовенства и мирян, в заседаниях по проблемам автокефалии УПЦ и совета Всеукраинского православного церковного собора. Государственная деятельность В.Зеньковского в должности министра исповеданий в правительстве П.Скоропадского была направлена на ликвидацию и реформирование системы управления Св.Синода Российской империи в Украине, создание новых демократических отношений между церковью и государством, достижение главной потребности Украины в творческом развитии национальной культуры, что должно было открыть большие перспективы для становления Украины как государства. Позиция В.Зеньковского относительно федеративной связи с Россией как политического максимума для Украины была связана с выявлением и развитием своеобразия украинской культуры.

В работе определена роль В.Зеньковского в развитии украинской науки за рубежом, формировании организационных основ научных институций эмиграции, ее политической деятельности. Главными направлениями общественной и культурно-образовательной деятельности В.Зеньковского в эмиграции были: активизация научно-образовательной работы, формирование нового общественного сознания в духе православной культуры. Развитие философских, религиозных и мировоззренческих позиций ученого определили необходимость создания религиозно-философской системы воспитания, а также теоретического обоснования федеративной связи между Украиной и Россией, в основе которой была культура православия. Разочарованный в духовных началах западной цивилизации, В.Зеньковский отрицал большевизм и стремился возобновить желание эмиграции вернуться на родину и возродить православие.

Творческое наследие и деятельность В.Зеньковского является важной составной частью общего контекста истории Украины конца XIX – первой половины XX в. Ценным для исторической науки является то, что на примере биографии В.Зеньковского автор раскрывает одну из важнейших сторон проблемы жизни и деятельности национальной интеллигенции за рубежом.

Ключевые слова: В.Зеньковский, украинское освободительное движение, наука, культура, религия, эмиграция.

Annotation

Kyrychenko V.G. State, sociopolitical, cultural and educational activity of V. Zinkivsky's (1881-1962). – Manuscript.

Thesis on obtaining Candidate's degree of historical science specialty 07.00.01 – History of Ukraine. M.P. Dragomanov National Pedagogical University. – Kyiv, 2006.

The thesis is the first integrated study of V.Zinkivsky's state, sociopolitical, cultural, educational and scientific activity in Ukrainian historiography. It contains an analysis of the status of study of the problem making use of a wide range of published and archival sources, a considerable part of which is used in research for the first time. The process of formation of the scholar's sociopolitical and scientific views is examined. The work scrutinizes V.Zinkivsky's views as to the development of the Ukrainian state, the making and organization of Ukrainian science and education in the epoch. V.Zinkivsky's influence on the development of national liberation movement of the end of XIXth – the first half of XXth century in Ukraine and the forming of state policy in the field of religion relations is traced, as well as his role in the development of Ukrainian education and science abroad, in the forming of organizational bases of scientific establishments and political activity of emigration. V.Zinkivsky's activity and creation are proved to be an important part of the general context of history of Ukraine at the end of XIXth – the first half of XXth century. The thesis recalls not only the previously unknown pages of V.Zinkivsky's life, but also the Ukrainian movement on the whole and some aspects of state policies of Ukraine, Russia and countries of his emigration (Yugoslavia, Czechoslovakia, France).

Key words: V.Zinkivsky, Ukrainian liberation movement, science, culture, religion, church, emigration.